

ISSN 0027-8084

УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

L/2

БЕОГРАД
2019

НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ

ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО у БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ

БОДИСВАВ ПЕТРОВИЋ

ГОДИНА I СВЕСКА I

БЕОГРАД

1932

НАШ ЈЕЗИК

L CB. 2

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Борђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Ову свеску *Нашег језика* приредиле су
др Марина Николић и др Марина Спасојевић.

Рецензенти
др Марина Николић, др Владан Јовановић,
др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjzikisjsanu@gmail.com.

Штампа Планета принт, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н.С. Књ. 1 (1949/1950)–. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/1933– (Београд, Планета принт).

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

Проф. др Срето Танасић, дописни члан АНУРС

*Радове на с̄раницама овог броја
часо̄писа Наш језик колеге,
̄пријатељи и некадашњи с̄туденти
̄освећују ̄роф. др Сре̄ши Танасићу,
до̄исном члану АНУРС,
̄оводом седамдесе̄ година живо̄и
са искреним жељама за дугим живо̄ом
и не̄рекидним с̄варалаш̄вом*

НАШ ЈЕЗИК

Књига L

Св. 2 (2019)

САДРЖАЈ

Повод

- Седамдесет година живота др Срете Танасића – пола века љубави
према српскоме језику (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) . . . 1–7
- Библиографија радова др Срете Танасића
(ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ) 9–30

Срето Танасић у српској лингвистици

- Стандардизација српског језика и језичка култура у проучавањима
Срете Танасића (МАРИНА М. НИКОЛИЋ) 31–37
- Срето Танасић против језичких манипулација
(БИЉАНА С. САМАРЦИЋ) 39–47
- Значај Танасићевих истраживања за лексикографски третман
трпног глаголског придева у Речнику САНУ
(ЈОВАНА Б. ЈОВАНОВИЋ) 49–57

Акцентологија и фонологија

- Силазни акценти на непочетним слоговима ријечи у српском
књижевном језику (МИЛОРАД П. ДЕШИЋ) 59–64
- О прозодијским аспектима риме у српској поезији
(ДРАГА С. ЗЕЦ) 65–75
- Белићеви погледи на акценте и културу говора у часопису *Наш
језик* из данашње перспективе (АЛЕКСАНДРА Р. ЛОНЧАР
РАИЧЕВИЋ, МАРИНА С. ЈАЊИЋ) 77–85
- О неким спорним рефлексима *jaīa* (САЊА М. КУЉАНИН) 87–93

Морфологија и творба речи

- О архаизмима у српском језику, посебно граматичким
(ПРЕДРАГ Ј. ПИПЕР) 95–107

Прелазни карактер префиксоида у савременом српском језику (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ)	109–116
Морфолошка средства којима се појачава или ослабљује значење мотивне речи у творби (нацрт за једну могућу морфологију градуабилности) (МИРЈАНА К. ИЛИЋ)	117–122
Статус лексеме <i>сам</i> у савременом српском језику (АНА М. ЈАЊУШЕВИЋ ОЛИВЕРИ)	123–129
Узвици у служби других врста речи у српском језику (ИВАНА В. ЛАЗИЋ-КОЊИК)	131–139
Експресивна вредност збирних именица које означавају етничке, националне, верске групе (ДРАГАНА Ј. ЦВИЈОВИЋ)	141–150
О могућим семантичким дистинкцијама глаголских именица у српском језику <i>јризнање</i> : <i>јризнавање</i> , <i>јридружијење</i> : <i>јридруживање</i> и сл. у контексту актуелне политике (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ)	151–159
Видско парњаштво и акционалност (префикс <i>за-</i>) (ВЕСНА Н. ЂОРЂЕВИЋ)	161–168

Синтакса и семантика

О двјема спорним конструкцијама у српском језику (<i>за</i> + инфини- тив и <i>за</i> + акузатив у значењу одређивања правца кретања) (БРАНИСЛАВ М. ОСТОЈИЋ)	169–176
Значење и контекст: неки проблеми око значења и употребе гла- голских личних облика (РАДОЈЕ Д. СИМИЋ, ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ)	177–187
О реченицама са спојем <i>а</i> и <i>у</i> у везничкој позицији (МИЛОШ М. КОВАЧЕВИЋ)	189–196
Синтаксичке конструкције ‘глагол + <i>ми се</i> ’ у српском језику (ДИМКА В. САВОВА)	197–204
О једној посебној контрафактивној конструкцији у српском језику (ЉУДМИЛА В. ПОПОВИЋ)	205–220
Синтакса и семантика предикатског израза <i>јјознајти (се)</i> (ВЛАДИСЛАВА Ж. РУЖИЋ)	221–236
О предлогу <i>јјоврх</i> (ДУШКА Б. КЛИКОВАЦ)	237–258
Синтакса и семантика предлога <i>јјри</i> (ИВАНА Н. АНТОНИЋ)	259–268
О српском глаголу <i>јјријти</i> (НАДА Л. АРСЕНИЈЕВИЋ)	269–280
Значењски ресурси функционалних глагола: на примеру предик- ката ‘сукобити се’ (МИЛИВОЈ Б. АЛАНОВИЋ)	281–288
Утицај полипрефиксације глагола на њихово синтаксичко окружење (МИЛИЦА Љ. СТОЈАНОВИЋ)	289–295
О (лексичко-граматичким) значењима глаголских речи (ИВАНА Р. ЈОВАНОВИЋ)	297–306

Негација као језичка категорија – општи осврт (ЈЕЛЕНА Л. ПЕТКОВИЋ)	307–314
Један тип безличних реченица у српском и руском (у контексту језичке слике света) (БИЉАНА Ж. МАРИЋ)	315–322
Асиндетске структуре с концесивним значењем у савременом српском језику (МИЈАНА Ч. КУБУРИЋ МАЦУРА)	323–334
О употреби израза <i>један/једно с другим</i> и <i>једна с другом</i> у српском језику (ИВАНА З. МИТИЋ)	335–342
Линеаризација протосоцијативних и псеудосоцијативних кон- струкција у српском језику (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ)	343–351
Императив као маркер неочекиваности (ДРАГАНА М. КЕРКЕЗ) ..	353–359
Статус финалних реченица у <i>Зборницима закона и уредбених указа</i> из пете деценије 19. века (ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ)	361–368

Лексикологија, лексикографија и терминологија

Рјечници као средство успостављања ауторитета (ДАНКО М. ШИПКА)	369–386
Слов'янска терминологија кінца ХХ – почетку ХХІ століть у діалози традиційної та електронної бібліографії (ВІКТОРИЈА Л. ІВАЩЕНКО)	387–397
Нова лексика у области туризма у савременом српском језику (ЂОРЂЕ Р. ОТАШЕВИЋ)	399–408
Саобраћајна терминологија у савременом српском језику (ГОРДАНА Д. ДИМКОВИЋ ТЕЛЕБАКОВИЋ)	409–418
Винаверове крушке <i>крусиџуменка</i> и <i>бергамка</i> и ријеч-двјије по- водом њих (НЕЂО Г. ЈОШИЋ)	419–427
Називи за печурке у српским народним говорима (МАРИНА С. ЈУРИШИЋ, ЈЕЛЕНА Д. ЈАНКОВИЋ)	429–439
Турцизми у 20. тому Речника САНУ (МАРИЈА С. БИНЂИЋ) ..	441–448
Прилог опису семантике придева <i>йразан</i> (НАТАША М. МИЛАНОВ)	449–456
Једно запажање о прилогу <i>вуковски</i> у српском језику (ИРЕНА Р. ЦВЕТКОВИЋ ТЕОФИЛОВИЋ)	457–463

Стилистика

Превођење као креативни и лингвистички изазов у савременом српском језику (НЕНАД Б. ВУКОВИЋ)	465–471
О стилистичким особинама Андрићева наратива у роману <i>На Дрини ћуџрија</i> (ГАЛИНА Г. ТЈАПКО)	473–485
Заграде у Андрићевим романима (БРАНКО Ђ. ТОШОВИЋ)	487–494

Суфикси <i>-ица</i> и <i>-ка</i> у језику Петра Кочића (ДРАГО В. ТЕШАНОВИЋ, ДРАГАНА Д. ЛАЗИЋ)	495–506
Индивидуална лексика у дјелу Исидоре Секулић (творбено- -семантичке одлике именица) (ВЕСЕЛИНА В. ЂУРКИН)	507–520
„Унутрашњост“ поетонима <i>Тигар</i> Бранка Топића (МИРЈАНА Н. СТОЈИСАВЉЕВИЋ)	521–527
(Не)референцијалност антецедента релативних клауза у песми „Он“ Сунчице Денић (ТАЊА З. РУСИМОВИЋ)	529–540

Прагматика

О пружању утехе саговорнику у говору свакодневне комуникације (БОЈАНА С. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	541–550
Реторичка структурална теорија и реализација елементарних јединица дискурса на примеру онлајн коментара у српском и руском језику (РАДОСЛАВА М. ТРНАВАЦ)	551–570

Дијалектологија

О једној старој падежној конструкцији у говору источnobосан- ских Ера – генитив издвајања из скупине (СЛОБОДАН Н. РЕМЕТИЋ)	571–576
Третман полисемије и хомонимије у дијалекатским речницима (МАРТА Ж. БЈЕЛЕТИЋ)	577–585
Језичке крхотине и дијалекатски речник (НЕДЕЉКО Р. БОГДАНОВИЋ)	587–593
Говори Црне Горе у основици српског књижевног језика (МИОДРАГ В. ЈОВАНОВИЋ)	595–603
Западнобоснијска диалектна лексика в общесербском контек- сте (на примере говора Манячи) (ЕКАТЕРИНА И. ЯКУШКИНА)	605–613
Неке позајмљенице у коларској терминологији говора Карашева (МИХАЈ Н. РАДАН, МИЉАНА-РАДМИЛА М. УСКАТУ)	615–626
О акценту као прилогу очувању дијалекта (ЈОРДАНА С. МАРКОВИЋ)	627–636
Репартиција рефлекса вокалног <i>л</i> у говорима Лужнице и Пирота (ЉУБИСАВ Н. ЋИРИЋ)	637–644
Рефлекси финалног <i>л</i> у лексеми <i>заова</i> у говорима призренско- -тимочке дијалекатске зоне (АНА Р. САВИЋ-ГРУЈИЋ)	645–653
Вокалске редукције у говору Бастаса (ДРАГОМИР В. КОЗОМАРА)	655–662
О приступима у досадашњим истраживањима синтаксе падежа у херцеговачко-крајишким говорима (ЗОРАН М. СИМИЋ)	663–677

Циљне (намерне, финалне) реченице у сиринићком говору (РАДИВОЈЕ М. МЛАДЕНОВИЋ, БОЈАНА М. ВЕЉОВИЋ)	679–685
Вербализација концепта <i>здравље</i> у тимочко-лужничким говорима (ТАЊА З. МИЛОСАВЉЕВИЋ)	687–694

Ономастика

Marginalia onomastyczne (ZUZANNA V. TOPOLINSKA)	695–698
О релационим микропонимима у Рађевини (МИРЈАНА С. ПЕТРОВИЋ-САВИЋ)	699–705
Прилог реконструкцији ојконима <i>Вогошћа</i> (ЈЕЛЕНА В. ЈАЊИЋ)	707–714

Социolingвистика

Linguistic Ideology and the Art of Re-Edition on the Second Edition of Ioann Rajić's <i>History of Various Slavic Peoples</i> (1823) (МОТОКИ У. НОМАЧИ)	715–725
Знање студената о ауторству наших правописа (ВЕЉКО Ж. БРБОРИЋ)	727–735
Стандардни и матерњи језик из другачије перспективе (НАТАША Б. КИШ)	737–744
О уништеном писаном наслеђу на Косову и Метохији (на при- меру сачуваног дела једне породичне архиве) (МИТРА М. РЕЉИЋ)	745–752

Лингвокултурологија

Сложенице са именицом <i>вода</i> у српским народним говорима и српској култури (СОФИЈА Р. МИЛОРАДОВИЋ, ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ)	753–763
„Богатство“ – конвенционални суд у систему вредности у срп- ском језику и култури (НАТАША С. ВУЛОВИЋ)	765–772
Стереотип о Ери (ДАНИЈЕЛА С. СТАНИЋ)	773–781

Граматографија

Српско-рускословенски међуодноси у српским граматикама рускословенског језика прве половине 19. века (НАЈДА И. ИВАНОВА)	783–790
<i>Србска Грамаџика за гимназијалну младежъ Княжесѣтва Срѣје</i> Владимира Вујића (1856) (МИЛОШ Ђ. ОКУКА)	791–802

Библиографија

Преглед библиографија објављених у часопису <i>Наш језик</i> (АНА В. ГОЛУБОВИЋ)	803–811
--	---------

Оригинални научни рад
Примљено 26. новембра 2019. г.
Прихваћено 16. децембра 2019. г.

НАТАША М. МИЛАНОВ*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**

ПРИЛОГ ОПИСУ СЕМАНТИКЕ ПРИДЕВА *ПРАЗАН*

У раду се указује на неке семантичке карактеристике придева *празан*. Овај придев се сврстава у групу лексема којима се означава одсуство, недостатак нечега, а за које се у литератури среће назив каритивне лексеме. Циљ рада је да се укаже на изузетно разуђену семантику овог придева и на нека творбено најпродуктивнија значења (а то су она којима се описује духовно својство човека или његов социјални статус), на примерима које даје обимна грађа за РСАНУ. У тексту се указује и на неке деривате и синониме овог придева.

Кључне речи: придев *празан*, каритив, семантички богата лексема, семантичка анализа, творбено продуктивно значење.

Придев *празан* спада у групу семантички изузетно богатих лексема. Такав статус има захваљујући, између осталог, свом прасловенском пореклу, те општесловенској употреби, што је, како се наводи у лингвистичкој литератури, одлика и других семантички најбогатијих лексема. Према П. Скоку, овај „prvobitni praslav. pridjev gaširen je u svim slavinaма орџим pridjevskim sufiksom -ьn > -an“ (Скок 3: 28, под *празан*). Најстарије потврде у српско(хрватско)м језику су, по историјском *Рјечнику хрватскога или српскога језика* (РЈАЗУ), забележене у 15. веку, а потврђен је у великом броју значења и у речницима књижевног језика – *Речнику српскохрватскога књижевног језика* (РМС) (15 значења) и једнотомном *Речнику српскога језика* (РСЈ) (11 значења).

* natasa.milanov@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Према речницима и нама доступној грађи, придев *йразан* представља семантички и деривационо изузетно богату лексему, те ћемо овом приликом представити нека значења која су била полазиште за извођење бројних деривата. Примере употребе преузећемо из грађе за *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (РСАНУ). Овим прилогом због ограниченог простора не можемо да укажемо на целокупну семантичку разуђеност придева *йразан*, већ само на нека значења овог семантички изузетно комплексног придева.

Придев *йразан* је једна од доминантних лексема са примарним просторним значењем. Генерално, основни, базични придеви који именују неко својство у највишем/најнижем степену најчешће су и семантички најбогатији (какви су и други придеви сличног типа – *висок*, *мали*, *ошћар*, *јак*, *йун* итд.). За именовање степена својства смештеност између крајњих тачака на скали користе се семантички мање богати придеви, те се оно што је између тих крајњих граница чешће исказује описним конструкцијама или придевима добијеним различитим творбеним средствима (нпр. *йолуйразан*) (в. Драгићевић 2012: 83; Миланов 2017: 523).

Придев *йразан* спада у групу лексема којима се придаје својство каритивности (према лат. *caritas* 'недостатак', 'оскудност'). Ова карактеристика се приписује превасходно придевима и њиховим дериватима, чије је опште обележје семантика оскудности, недостатка нечега (Толстој 2008: 51). С. Толстој (2008: 50–98) наводи да каритивност подразумева семантички модел језика којим се утврђује својеврсна унутрашња регуларност у организацији смисаоне структуре језика. Ауторка је ово својство лексема анализира на примеру полисемичних придева *сухой*, *пресный* и *пустой* и навела да полисемичност каритивних придева представља резултат попуњавања каритивне компоненте значења разнородним конкретним елементима. Тачније, она је резултат супституције полазне каритивне компоненте значења другом врстом мањка – нпр. код придева *сув* (*сухой*) полазна каритивна компонента представљена у основном значењу је 'влага' (*сухая земля*), а у његовим секундарним значењима каритивност се може схватити као одсуство разноврсних елемената регуларно својствених одређеном објекту, као што су виталност, здравље (*сухой человек*), својство музике (*сухой танец*) итд. (Толстој 2008: 51). Према С. Толстој (2008: 83), придев *пустой* подразумева одсуство уопште, невезано за конкретну предметну област, а ово опште значење се потом у процесу семантичке деривације не замењује, него се пуни неким конкретним садржајем.

За разлику од руског језика, у коме је, према С. Толстој, придев *пустой* каритив *par excellence*, у српском језику је придев *їусїї* примарно резервисан за означавање својства одсутности живих бића на неком простору (уп. дефиницију придева *їусїї* у РМС „који ничим није испуњен, који је без људи, ненасељен: пуста кућа, пусте улице“). У српском језику би каритив у правом смислу те речи био придев *їразан*. Његовим примарним значењем уопштено се указује на одсуство неког својства, недовољност, недостајање нечега. На то упућују дефиниције примарног значења дате у речницима српског језика: „у коме нема ништа, који није ничим испуњен, напуњен“ (РМС), „у коме или на коме нема ничег, ненапуњен: ~ сто, ~ кеса, ~ папир“, „у којему нема ништа“ (РЈА), „*leer, vacuus* [cf. ташт]“ (Вук, Рј.).

Изразити каритивни карактер овог придева може се потврдити и преко синонима који су изведени префиксом *без-*, а који су, према С. Толстој (2008: 84), једно од мерила каритивности неке лексеме. Придев *їразан* може се у контексту заменити бројним придевима изведеним поменути префиксом: *бескорисїан* (Ја као слаб љубитељ сујетна умора и *їразнога* зноја, повучем се), *бесадржајан* (Држао је *їразан* патриотски говор), *безизразан* (Милан сеђаше с *їразним* очима), *безгласан* (Залајали су пси једне *їразне* ноћи), *бесмислен* (Живот ми је био горак и *їразан*), *безосећајан* (Он је био *їразан*, хладан чиновник), *безразложан* (Сад већ није Украјину обузимао *їразан* страх), *бесїослен* (Човекъ ... 8 сатїї свомъ снагомъ ради, а остало време иде *їразанъ*) итд.

Насупрот изузетној полисемичности, овај придев у СрпКор има мали број потврда (свега око 7500), за разлику од других општепознатих, полисемичних придева са примарним просторним значењем, какви су нпр. *їун*, *висок*, *низак*, *велик*, који су у овом извору потврђени са више десетина хиљада примера. Претпостављамо да овакво стање има везе са изразитом општошћу придева *їразан*, јер се за прецизније описе својства појма употребљавају други придеви који га у одређеном контексту могу заменити: *исїражњен*, *оїусїїео*, *їусїї*, *го*, *огољен* и сл., као и читав низ поменутих придева изведених префиксом *без-*.

Код примарног значења придева *їразан*, у центру пажње није простор у коме нема ничега, већ предмети у најширем смислу који недостају на одређеном месту, односно предмети који су способни да буду спремиште за неке друге појмове (уп. Толстој 2008: 89). Као и код придева *пустой*, и код придева *їразан*, својство одсутности може се односити на сличне денотате. Празна може бити посуда (нпр. *їразна флаша*), простор без намештаја (нпр. издајем *їразан двособан стан*), намештај без карактеристичних предмета (гости су седели за *їразним*

столом), делови тела човека (војницима ваља давати на бљубање кад су са свим *ћразног желудца*). Даље се семантика шири и на друге ентитете – нпр. за *ћразну кост* ни пашче не мари; од *ћразне пушке* двојица се боје; на *ћразну хартију* ветар ми наноси | црн видик; погнавши у варош *ћразна парипа*, упути се кући. Уопште, код каритивних придева значење се од примарног може ширити тако што слаби 'локативност' и 'предметност' носиоца обележја (в. Толстој 2008: 89). Тако, денотат може бити и храна (деца кусала *ћразну варенику*), ментални појмови (на част по гдекојим „госпођицама“ њихово *ћразно знање француског језика*), јединице или одсечци времена (у *ћразним часовима* учио би их ... певању), различити апстрактни појмови (опколише краља ... искаввши му *ћразну пошту*) итд.

Поменути примери показују да се својство које описује придев *ћразан* може приписати многим појмовима, што овај придев сврстава у лексеме изразито широке семантике. То могу бити запремина или површина у најширем смислу, и у физичком и у апстрактном – предмети, просторије, насељена места, жива бића уопште, човек (и његове мисли, срце, осећања), временски појмови, појмови са значењем мере и интензитета итд.

Међу творбено најпродуктивнијим значењима придева *ћразан* су она која описују својства човека, а примери потврђују досад успостављене закључке о односу конкретно : апстрактно да придеви са примарним конкретним значењем најчешће секундарно описују различита апстрактна својства, јер се апстрактне појаве разумевају преко конкретних (Гортан Премк 1997: 107).

Физичке карактеристике човека придевом *ћразан* ретко се описују. Једно од значења којим би се то својство могло исказати јесте „који је умро, мртав“ (Груну пуцањ и неста у њој. Она се полуокрете и сруши на трем, *ћразна*). С друге стране, према примерима који су заступљени у грађи за РСАНУ, међу творбено најпродуктивнијим значењима су она која се односе на човекове духовне карактеристике и социјални статус, те ћемо овом приликом указати на њих.

Ова значења су била основ за бројне деривате и у књижевном језику и у народним говорима. Једно од таквих јесте оно где се семантичким садржајем исказује духовна карактеристика човека (значења смо извели на основу примера из грађе за РСАНУ):

– „који је без духовних, моралних, интелектуалних и сл. вредности“, са синонимима *исћразан, ограничен* (Нико није ни сањао колико је он [Иван] *ћразан*, чак Петар ... веровао је да он има спреме и начита-

ности; Жена чим не живи у сиротињи ... постаје сујетнија ... *їразнија*, у опште гора него ... човек из истога сталежа);

– „који је мањег или ужег интелектуалног, мисаоног домањаја (о памети, уму)“, са синонимима *скучен, сужен, мален* (Куда ми се ђеде памет *їразна* | да се кажем царом русинскијем; Где научи говор тај умова *їразних?*).

Поменута значења придева *їразан* мотивисала су бројне деривате, од којих је велики број њих настао слагањем (*їрãзнїк, їразниши, їразнов, їразноглав, їрãзноглав, їразноглавац, їразноглавица, їразноглавић, їразноглавосїї, їразноглавишїїна, їразномислен, їразноћа, їразнуља, їразњикав* и др.):

Душевни *їразниши*, али уз то снобови ... били су му мрски; То је ... песник ... пука простачина по начину мисли, *їразнов*; Проклињао [је] жену, што му није барем јазавца родила, а не овакога тутумрака и *їразноглава*; Малина разумни претеже множество *їразноглаваца*; Шупљоглавац ... значи онога, који има шупљу главу, т. ј. празну, па се говори и *їразноглавић*; Промислите само: живјети у вароши од десет хиљада становника ... који вам очи боду својом ... *їразноглавишїїном*; И *најїразномисленији* човек морао би ... залутати у неку философију; Пада у очи ... грамжење за уживањем ... ништавост мушка и *їразноћа* женска; Оженио сам се глупом, *їразњикавом* особом.

Друго продуктивно значење припада сфери описа социјалног статуса човека, а можемо га описати следећом дефиницијом:

– „који нема довољно средстава за живот; који је без новца“, са синонимима *сиромашан, бедан, го, убог* (Нема тврђега града од *їразна* чоека; Брзо ће јој приспјети и други *їразни* брат, е немају никад ништа, па ће их сестра с Црногорском муком ранити; Подај му по који грош, нек није *їразан*).

Овом творбено-семантичком гнезду припадају следећи деривати: *їрãзнїк, їразнило, їразнина, їразнов, їразноїрб, їразнокесић, їразноїрбац, їразноїрбиле, їразноцеїарош* итд.:

То је отац Рога ... | Фемкицу салеће, | Ал' га Фема неће, | Неће Фемка кала – | Танких је ребара. | („И то ми је дика | Волети *їразника!* ...“); Није земља дукат да се прићути у ћеси ... а рађаше се наопако. Ко има доста, њему притовари још и више. Ко зијева *їразнодроб*, њему мали размјерак, војнички, колико да има ће закопат себе и фамилију; А кеса *їразна*, добри мој боже, | Она се само напунит' може; | И то је утех свих голих тића | *Празнокесића*; Пепо [ће] јасно видјети да има жену и дјецу ... да је *їразнорук* и убог.

Обема групама примера описују се непожељна својства или стања човека, она која указују на његове недостатке, духовне или материјалне, а такве појаве су оне које прво привлаче пажњу говорника. У језику се радије маркира оно што је негативно, непожељно и што одудара од прототипа него оно што је регуларног, очекиваног облика, изгледа и размера (в. Драгићевић 2001: 169, у напмени).

Број синонима који могу у одређеном контексту заменити придев *ћразан* потврђују његову широку семантику и доминантност у српском језику. У речницима српског језика, нашли смо готово четрдесет једнолексемских синонима за различите семантичке реализације овог придева, од којих нису сви истог семантичког ранга, неки се поклапају у већем броју значења са придевом *ћразан*, а неки само у појединачним. Ипак, може се запазити да се готово свима њима указује на непожељно својство појма: *безгласан, безвредан, безизражајан, безначајан, безосећајан, бесадржајан, бескорисћан, бесмислен, бесћослен, го, глућ, залудан, исћразан, јалов, моноћон, мрћав, незанимљив, незаузећ, некорисћан, нем, ненасељен, неоснован, неосћварљив, неродан, нећлодан, неуслужен, неугошћен, нишћаван, оглодан, оћусћео, ћразнорук, ћусћ, сиромашан, слободан, узалудан, ћашћ, ћућ, шћур, шћуљ*. Поменути придеви „деталћније“ изражавају особину појма (уп. Грицкат 1967: 225), што говори о изузетној широкозначности придева *ћразан*.

Велики број значења која има придева *ћразан*, његови деривати, од којих се неки истичу и полисемичношћу (нпр. именица *ћразнина* и глагол *ћразнићи*), као и велики број синонима, упућују на то да цело творбено гнездо заслужује деталћну и дубоку анализу, која ће, поред осталог, показати и колико је општа и широка семантика придева *ћразан* и колико је често тешко наћи прецизну дефиницију и адекватан синоним за неко од бројних значења овог семантички изузетно комплексног придева.

ИЗВОРИ

- Вук, Рј.: Вук Стефановић Караић, *Срћски рјечник исћумачен ћемачкијем и лаћинскијем ријечима*, Беч 1852.
- Грађа за РСАНУ: Грађа за *Речник срћскохрваћског књижевног и народног језика САНУ* (в. списак извора у XIX тому РСАНУ).
- РЈАЗУ: *Рјечник хрватскога или српскога језика*, I–XXIII, Загреб: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.
- РМС: *Речник срћскохрваћскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.

- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XX, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српскохрватски/српски језик, 1959–2017.
- РСЈ: *Речник српског језика*, ур. и ред. Мирослав Николић, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- Скок 3: Petar Skok, *Етимолошки рјечник хрватског или српског језика*, III, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1973.
- СрпКор: *Korpus savremenog srpskog jezika*, <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/>.

ЛИТЕРАТУРА

- Гортан Премк 1997: Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког сисџема у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Грицкат 1967: Ирена Грицкат, Стилске фигуре у светлу језичких анализа, *Наш језик* XVI/4, Београд, 218–235.
- Драгићевић 2001: Рајна Драгићевић, *Придеви са значењем људских особина (џворбена и семантичка анализа)*, Београд: Институт за српски језик.
- Драгићевић 2012: Рајна Драгићевић, Компарација и други начини степеновања придева у настави српског језика, *Књижевност и језик* LIX/1–2, Београд, 79–87.
- Миланов 2017: Наташа Миланов, *Полисемија српске лексике на корпсу Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, необјављена докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Толстој 2008: Светлана М. Толстая, *Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе*, Москва: Индрик.

Наташа М. Миланов

К ВОПРОСУ ОБ ОПИСАНИИ СЕМАНТИКИ ПРИЛАГАТЕЛЬНОГО ПРАЗАН

Резюме

Работа занимается описанием некоторых семантических свойств прилагательного *йразан*. Это прилагательное по данным в литературе относится к каритивным лексемам, выражающим отсутствие, недостаток чего-н, в чем-н. В работе указывается на весьма развитую семантику этого прилагательного и на некоторые словообразовательно самые продуктивные значения – значение нежелательного духовного

свойства человека и его социального статуса. Примеры употребления подобраны из материала РСАНУ. Анализ так же показывает, что прилагательное *йразан* в сербском языке представляет собой каритив *rag excellence*, и что численность синонимов, между прочим, подтверждается его предельной многозначностью.

Ключевые слова: прилагательное *йразан*, каритив, семантически богатая лексема, семантический анализ, словообразовательно продуктивное значение.